באר שבע, שכונת רמות, אתר 49

עודד פדר ונמרוד נגב

בחודשים דצמבר 1995 וינואר 1996 נערכה חפירת הצלה בשכונת רמות רבתי בבאר שבע, באתר 49.[1] האתר, הממוקם על השלוחה הדרומית של גבעות גורל (איור 1; נ״צ רי״ח 18069/57670, רי״י 13069/07670, 315 מ׳ מעל פני הים), משקיף על בקעת באר שבע. בחפירה התגלו שני מבנים חד־שכבתיים — מבנה אחסון ומבנה מגורים הסמוכים זה לזה — המתוארכים לתקופת הברזל 2ב׳–ג׳ (המאה הח׳ לפסה״נ עד לכיבוש סנחריב בשנת 701).

מבנה האחסון (תוכנית 1; איור 2)

המבנה נחשף בראש גבעה סלעית, בצד מערב; חלק מהשרידים נסחף בגלל מיקומו הטופוגרפי. זהו מבנה אורך שממנו שרדו קירות אחדים הבנויים משני פנים שביניהם מילוי. הקיר הדרומי (W2) בנוי בציר מזרח–מערב (כ־12 מ׳ אורך, 1.05 מ׳ רוחב), מאבנים מסותתות בפן החיצון; הקיר שרד לגובה שלושה נדבכים. הקיר הצפוני (W6), שממנו שרד קטע קטן, בנוי במקביל לקיר הדרומי ובמרחק 5.5 מ׳ ממנו. כמו כן התגלו שרידים של הקירות המזרחי (W1) והמערבי (W4), ושרידים של קירות (W3 ו־W5) הניגשים אל המבנה מדרום. כל הקירות בנויים בדומה לקיר הדרומי (W2).

השרידים שנחשפו והטופוגרפיה באזור מצביעים על כך שהמבנה נמשך כנראה לדרום ולצפון, אך חלקים רבים ממנו נסחפו מהמדרון התלול והסלעי של הגבעה. בתוך המבנה התגלתה שכבת מפולת ומתחתיה שכבה של אפר הניגשת אל הקיר הדרומי (W2). בתוך האפר נמצאו גושים של פסולת יוצר ושברים רבים של קנקני פערור חסרי ידיות עם בסיס מעוגל ומגוון שפיות (ר׳ איור 9). קנקן הפערור הוא הכלי הנפוץ באתר וכמעט היחיד בין טיפוסי כלי החרס שנתגלו (להלן). הוא נמצא בריכוז גבוה במרכז המבנה.

בצפון־מזרח האתר נחשפו קיר בנוי אבני גיר (W7; איור 3), ריכוז של פסולת יוצר וגושי חומר יבשים. ייתכן שאלה שרידים של בית יוצר או של תנור יוצר (Wood 1990: Fig. 7), שהפסולת שלו התגלתה בתוך המבנה ואף שולבה ברצפת מבנה המגורים

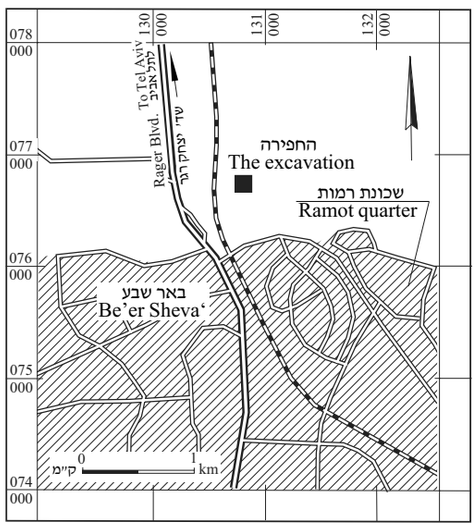

איור 1. מפת איתור.

איור 2. מבנה האחסון, קיר 2, מבט למזרח.

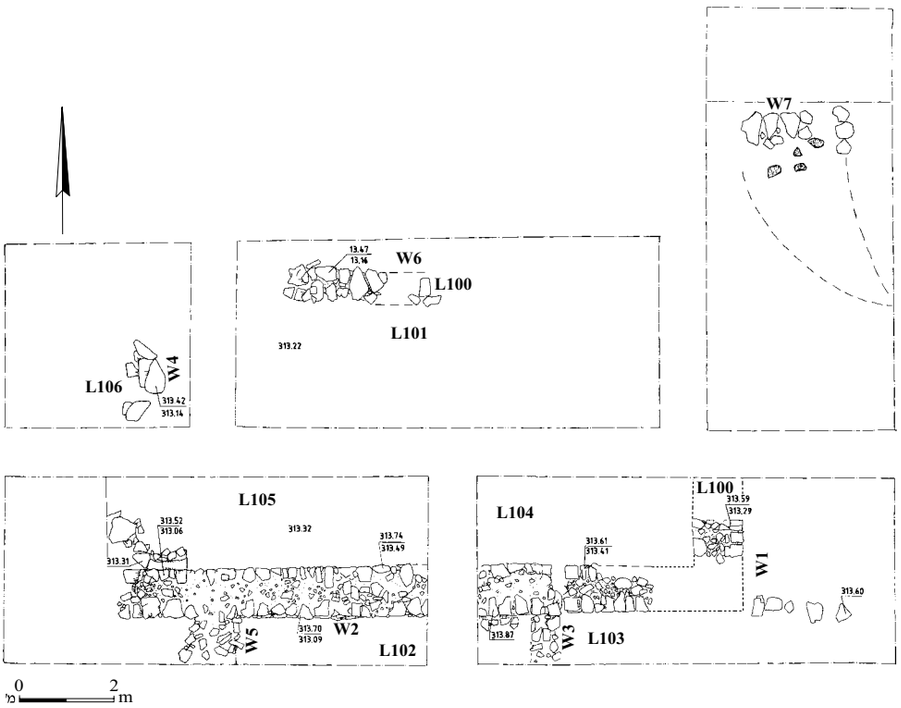

תוכנית 1. מבנה האחסון.

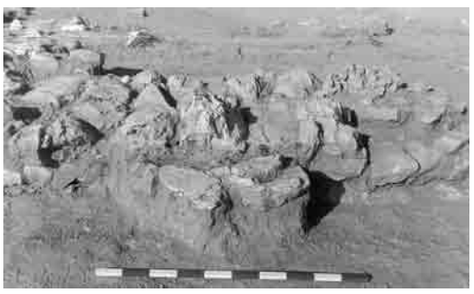

איור 3. מבנה האחסון, קיר 7, מבט למערב.

(להלן). הכמות הרבה של הקנקנים מלמדת שהמבנה שימש לאחסון ושלצדו היה בית יוצר קטן.

מבנה המגורים (תוכנית 2 ; איור 4)

המבנה (10 × 17 מ׳) נמצא כ־40 מ׳ ממזרח למבנה האחסון והוא מטיפוס בית ארבעת המרחבים. פתחו פונה לכיוון מזרח ובחזיתו חצר (L203). מבנים מסוג זה נפוצים בארץ בתקופות הברזל 1–2ג, למשל בבאר שבע, שכבות III–II (Aharoni 1973: Fig. 4:75, 76; Pl. 93) ובתל בית מירסים, המגדל המערבי (Albright 1943).

קירות המבנה בנויים מאבני גיר בשתי שיטות בנייה: הקירות החיצוניים (W20, W21, W22 ו־W33 ; 1 מ׳ רוחב) והפנימיים (W23 ו־W32 ; 0.7 מ׳ רוחב), וכן קירות 24, 25 ו־28, בנויים משני פנים של אבנים מסותתות בפן החיצון וביניהם מילוי של אדמה. הקירות ניגשים זה לזה ובדרך כלל בנויים על מסד של אבני גוויל מקומיות. שיטת הבנייה השנייה הובחנה בקירות המפרידים בין המרחבים (W29, W31). קירות אלה בנויים משני פנים של אבנים, והם משלבים בבנייתם עמודי אבן (0.5 × 0.7 מ׳, 0.5 מ׳ גובה) המרוחקים כמטר אחד זה מזה. בקיר 31 נמצא אגן אבן גדול בשימוש משני (איור 5). בנייה מסוג זה היתה נפוצה בתקופת הברזל בדרום הארץ (באר שבע, שכבות III–II ; Aharoni 1973: Pl. 92) ובצפונה (חצור, ידין ואחרים 1960: לוח CC).

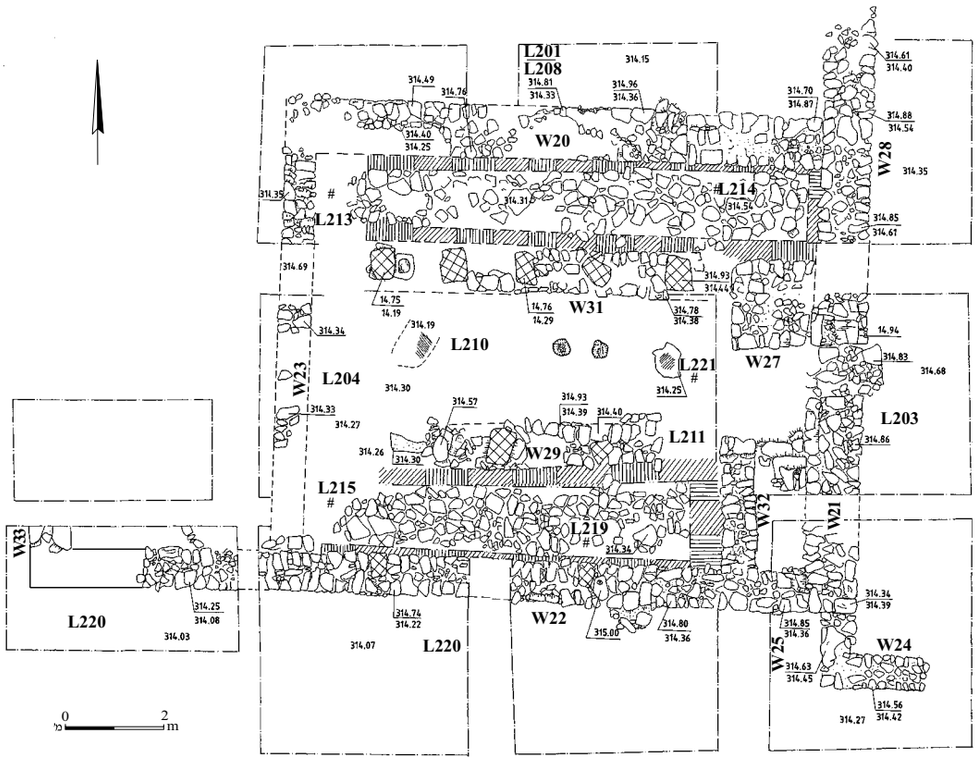

תוכנית 2. מבנה המגורים.

איור 4. מבנה המגורים, מבט למערב.

לבני בוץ מיובשות בשמש נתגלו בתוך מפולות האבן של המבנה, והן שימשו ככל הנראה בבניית חלקם העליון של קירותיו.

בפתח המבנה (L203; 1 מ׳ רוחב; איור 6) המוביל אל המרחב המרכזי (L221; כ־2.5 מ׳ רוחב) התגלה ריצוף אבן. מדרום לפתח נמצא גרם מדרגות לקומה שנייה (איור 7) ומצפון לו התגלה משטח רבוע (W27) ששימש כנראה משטח עבודה או אזור אחסון מוגבה.

רצפת המרחב המרכזי (L221) עשויה משכבת אפר וגיר כתוש בצבע אפור בהיר. ברצפה נתגלו ארבעה מוקדים, שלושה מהם חפורים באדמה ואחד בנוי מאבנים מסדורות בעיגול (ר׳ איור 4). רצפות מסוג זה נפוצות באתרים מתקופת הברזל (באר שבע, שכבות II–III; Aharoni 1973: Pls. 19–22). בצד המערבי של המבנה נחשפו שרידים של רצפת טיח (L204) במפלס גבוה מרצפת האפר הכבוש. המרחבים הצפוני והדרומי (L214, L219; 2 מ׳ רוחב מרבי) מרוצפים באבני גוויל במגוון גדלים (איור 8). גוש של פסולת יוצר נמצא משולב ברצפה של המרחב הדרומי. החיבור בין רצפות הגוויל לקירות נעשה על ידי ׳רולקות׳ של בוץ מהודק היטב. רצפות הגוויל כוסו בשכבת אפר מהודק.

המרחב הרביעי (המערבי) נפגע קשה מהסחף והעדות לקיומו היא קיר 33 שהשתמר בחלקו ונמשך כנראה לכיוון צפון. קיר זה נפגש עם הקיר הדרומי (W22) של המבנה. מדרום לקיר המזרחי של המבנה (W21) התגלו שני קירות דקים (W24, W25) הניגשים אליו. קירות אלה, יחד עם קיר 28 הניגש אל המבנה מצפון, תחמו כנראה חצר גדולה.

מבנים מטיפוס בית ארבעת המרחבים, הנפוץ בארץ בתקופת הברזל, נבדלים אלו מאלו במידותיהם. המבנה שנחשף באתר לא השתייך ל׳בית חצר׳ גדול האופייני לתקופה זו (הרצוג תשמ״ז) או לבית פרטי קטן, אלא היה לדעתנו בית מגורים גדול, שמידותיו נקבעו בשל מיקומו באזור פתוח ולא בתוך עיר מוקפת חומה.

איור 5. אגן אבן משולב בקיר בשימוש משני.

איור 6. פתחו של מבנה המגורים (L203), מבט למערב.

איור 7. מבנה המגורים, גרם המדרגות ממערב לקיר 21, מבט למזרח.

איור 8. מבנה המגורים, לוקוס 219, מבט למזרח.

ארבעה קברים מודרניים נחשפו בחלק הצפוני של המבנה. שלושה קברים נכרו בתוך קיר 20 וקבר נוסף חדר לתוך רצפת המרחב הצפוני (L214).[2]

ממצא כלי החרס

מבנה האחסון

כלי החרס שנתגלו במבנה היו פרוסים מהמרכז כלפי חוץ. ניכר כי בשל מיקומו הטופוגרפי על מדרון תלול נסחפו הכלים והתפזרו במבנה. את הממצא שייכנו לשכבה אחת. הכמות הרבה של כלי האגירה מטיפוס קנקן הפערור (עמירן תשל"א:288) מעידה על כך שהמבנה שימש לאחסון ומתארכת אותו לתקופת הברזל 2ב–ג. כמו כן התגלו קנקנים עם שתי ידיות, קדרה וכלי שולחן ובהם קערות.

קנקן פערור (איורים 9; 10:1, 2, 5).— קנקנים אלו נפוצים בעיקר בדרום הארץ בתקופת הברזל 2ב–ג, ובהם קנקנים גליליים חסרי ידיות עם בסיס מעוגל. הכלים דומים זה לזה בגודלם, והם עשויים מחומר חום כהה עד בהיר עם חצצים שחורים ולבנים. הקנקנים הפערוריים הם 86.5% מהכלים.

כלים דומים נמצאו באתרים הבאים: באר שבע, שכבות II–III (Aharoni 1973: Pls. 5:5–6; 58:17–28; 67:3; 70:2, 3; 71:20; 73:1–3; 74:20, 21); אשדוד, שטח M, שכבות XI–IV (Dothan and Porath 1982: Figs. 16:4; 27:5); תל בית מירסים, שכבה A (Albright 1932: Pl. 52:2, 5; 1943: Pl. 13:9); לכיש, שכבות II–III (Tufnel 1953:548, Pls. 95:489; 97:537–548); ערד, שכבה XI (Herzog et al. 1984: Figs.13:4; 19:4); תל עיטון

(Zimhoni 1985: Figs. 2:4; 6:11; 8:8, 9); ותל שרע, שכבה D-6 (אורן תשנ"ב: איור 11:17, 18).

המייחד קבוצה זו הוא מגוון רב של טיפוסי שפיות. בחפירה נמצאו ארבעה סוגים: (1) פערורים עם שפה מקופלת חוצה וגוף גלילי (איור 9:1–6); (2) פערורים עם שפה מעוגלת ומעובה וגוף גלילי (איור 9:7–12); (3) פערורים עם שפה מעובה, נוטה פנימה (איור 9:13–21); (4) פערורים עם

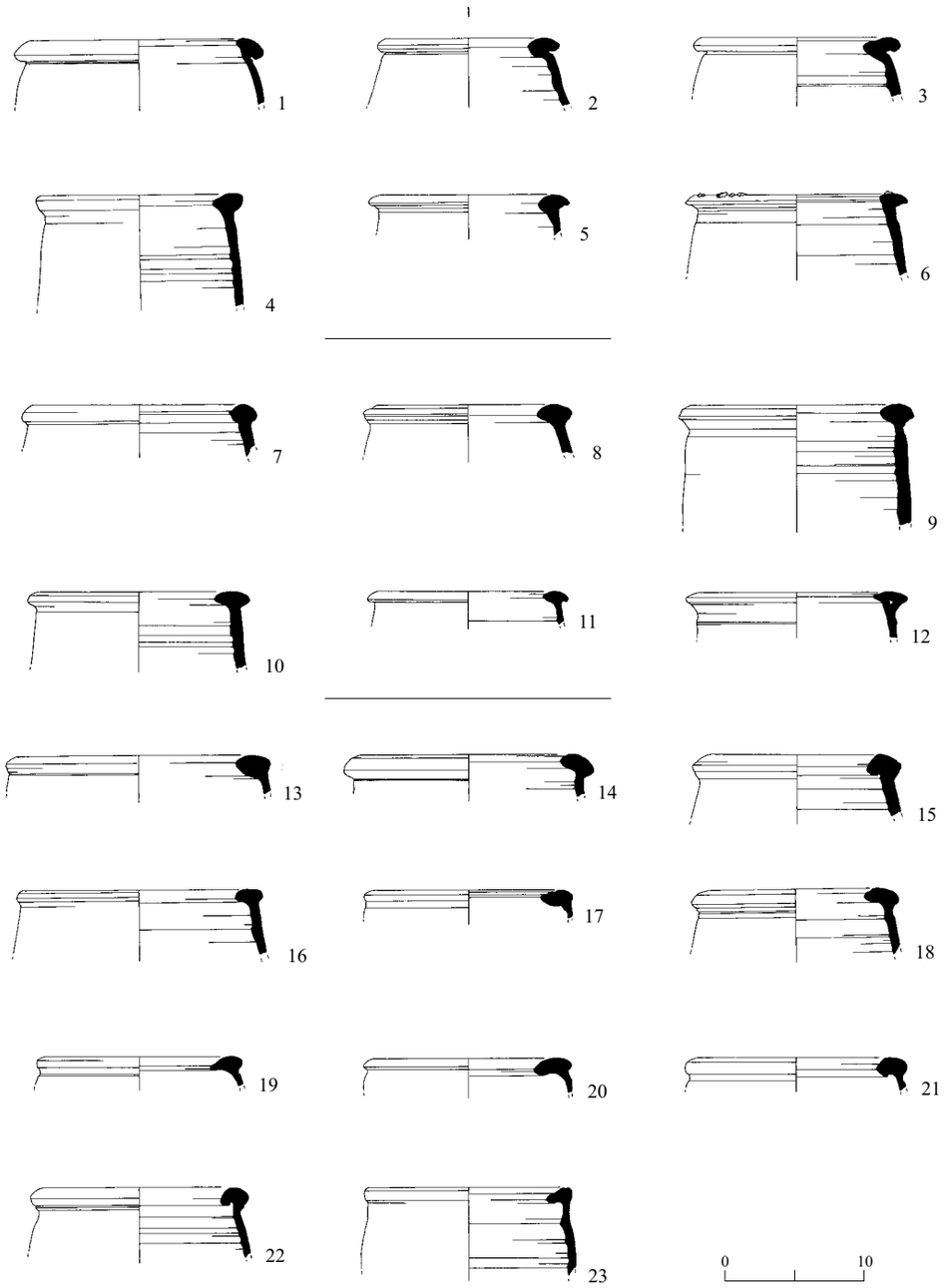

איור 9. קנקני פערור ממבנה האחסון.

◀ איור 9

מס׳	לוקוס	מס׳ סל	תיאור החומר
1	100	1002/1	חום בהיר עם חצצים שחורים
2	100	1033/1	חום בהיר עם חצצים שחורים
3	100	1004/1	חום בהיר
4	100	1002/2	חום כהה עם חצצים שחורים
5	100	1002/3	חום כהה
6	100	1002/4	חום כהה עם חצצים שחורים
7	100	1003/1	חום־כתום עם חצצים לבנים
8	100	1004/2	חום בהיר עם חצצים שחורים
9	100	1007/1	חום כהה עם חצצים שחורים
10	100	1033/2	חום כהה עם חצצים שחורים ולבנים
11	100	1004/3	חום בהיר עם חצצים שחורים
12	100	1004/4	חום־כתום עם חצצים שחורים
13	100	1004/5	חום־כתום עם חצצים שחורים
14	100	1004/6	חום כהה עם חצצים שחורים
15	100	1002/5	חום־כתום עם חצצים שחורים
16	100	1005/1	חום־כתום עם חצצים שחורים ולבנים
17	100	1002/6	חום כהה עם חצצים שחורים ולבנים
18	100	1002/7	חום־כתום עם חצצים שחורים
19	100	1003/2	חום־כתום עם חצצים שחורים
20	100	1033/3	חום־כתום עם חצצים שחורים ולבנים
21	100	1002/8	חום־כתום עם חצצים שחורים ולבנים
22	101	1013/1	חום־כתום עם חצצים שחורים
23	100	1002/9	חום־אדמדם עם חצצים שחורים ולבנים

שפה נוטה פנימה וצילוע על השפה (איור 9:22, 23).

לקנקני הפערור בסיס מעוגל (איור 10:1, 2) ובסיס טבעת (איור 10:3, 4) בדומה לקערות ולקדרות (ר׳ להלן). הפערור שבאיור 10:5 נדיר. הוא גדול ופתוח עם שפה ודופן מעוגלות. מקורו במסורת קדומה בתקופת הברזל וכמות מופעיו 1.5% מכלל הכלים במבנה.

קדרה (איור 10: 6).— קדרה עם שפה מעובה נוטה פנימה. מהמעט שהשתמר אי אפשר לדעת אם היו לה ידיות. טיפוס זה נמצא בבית אריה (ריקלין תשנ״ז: איור 12: 6) וכמות מופעיו 1.5% מכלי החרס במבנה.

קנקן (איור 10:7).— קנקן עם שפה מעובה, דופן ישרה ושתי ידיות משוכות מהשפה אל הכתף. סוג זה של קנקנים נדיר למדי בתקופה זו (ריקלין תשנ״ז: איור 11:17), וכמות מופעיו 1.5% מכלי החרס במבנה.

קערות (איור 10:8–13).— נתגלו קערות דרומיות עם שפה מקופלת ודופן מעוגלת (6% מכלל הכלים) וקערות עם דופן מפושקת (3% מכלל הכלים). שני הטיפוסים נחלקים לחמישה סוגים:

(1) קערה עם שפה מקופלת חוצה ודופן מעוגלת (איור 10:8). קערות דומות נמצאו באבו א־טווין (Mazar 1982: Fig. 13:7); לכיש, שכבות II–III (Tufnel 1953: Pl. 101:627; Zimhoni 1990: Fig. 3:17); ותל עיטון (Zimhoni 1985: Figs. 1:4; 7:4, 5).

(2) קערה עם שפה מעובה ודופן מעוגלת (איור 10:9). כלים דומים נתגלו באשדוד, שטחים M, G, שכבות III–VI (Dothan and Porath 1982:

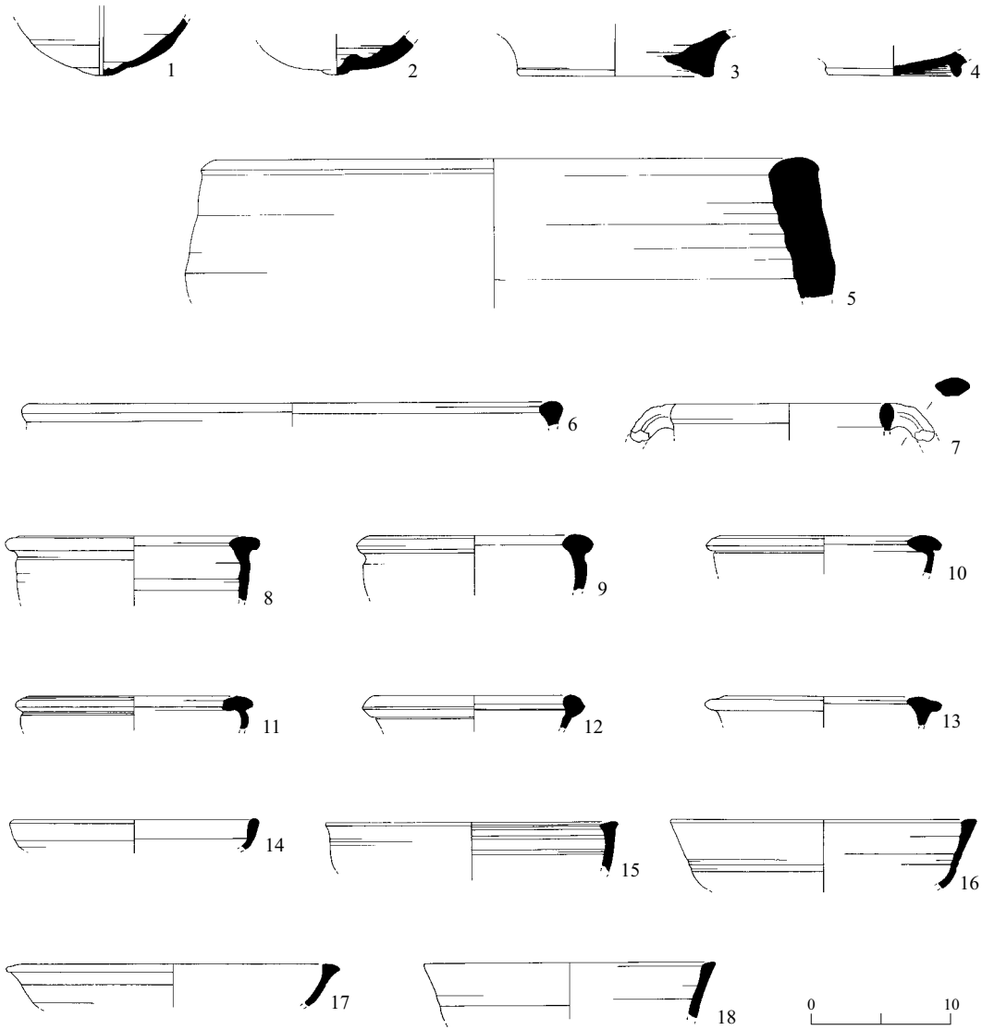

איור 10. כלי חרס ממבני האחסון (1–13) והמגורים (14–18).

(Figs. 9:10; 26:6, 7); באר שבע, שכבות III–II (Aharoni 1973: Pl. 59:70); לכיש, שכבות III–II (Tufnel 1953: Pl. 101:632); תל עיטון (Zimhoni 1985: Fig. 6:3); ותל בית מירסים, שכבה A (Albright 1943: Pls. 20:1; 23:1, 6).

(3) קערות עם שפה מעובה ומקופלת פנימה (איור 10:10, 11). כלים דומים נמצאו בלכיש, שכבות III–II (Tufnel 1953: Pl. 101:630; Zimhoni 1990: Fig. 3:21); תל עיטון (Zimhoni 1985: Fig. 4:5); ותל בית מירסים, שכבה A (Albright 1943: Pl. 120:4).

(4) קערה עם שפה מעובה ומקופלת פנימה, צילוע עדין בפנים השפה ודופן מפושקת (איור 10:12). כלים דומים ידועים מאבו א־טווין (Mazar 1982: Fig. 13:8); אשדוד, שטח M, שכבות IX–VI (Dothan and Porath 1982: Fig. 19:14); באר שבע, שכבות III–II (Aharoni 1973: Pl. 59:66); לכיש, שכבות III–II (Tufnel 1953: Pl. 101:640); תל עיטון (Zimhoni 1985: Fig. 1:7, 8); ותל שרע, שכבה D-6 (אורן תשנ״ב: איור 10:6).

(5) קערה עם שפת מדף ודופן מפושקת (איור 10:13). כלים דומים התגלו באבו א־טווין (Mazar

◀ איור 10

מס׳	הכלי	לוקוס	מס׳ סל	תיאור החומר
1	בסיס של קנקן	100	1002/10	חום־כתום עם חצצים שחורים
2	בסיס של קנקן	100	1010/1	חום כהה עם חצצים שחורים
3	בסיס של קנקן	100	1002/11	חום בהיר עם חצצים שחורים
4	בסיס של קנקן	100	1009/1	חום־כתום עם חצצים שחורים
5	פערור	106	1037/1	חום־אדמדם, ליבה אפורה עם חצצים שחורים
6	קדרה	100	1003/3	חום־כתום עם חצצים שחורים
7	קנקן	100	1003/4	חום בהיר עם חצצים לבנים
8	קערה	100	1007/2	חום כהה עם חצצים שחורים
9	קערה	100	1010/2	חום כהה עם חצצים שחורים
10	קערה	104	1054/1	חום־כתום עם חצצים שחורים ולבנים
11	קערה	100	1002/12	חום כהה עם חצצים שחורים ולבנים
12	קערה	103	1018/1	חום כהה עם חצצים שחורים
13	קערה	103	1018/2	חום כהה עם חצצים שחורים ולבנים
14	קערה	201	2017/1	חום כהה
15	קערה	205	2095/1	חום כהה עם חצצים לבנים; חיפוי לבן בפנים ובחוץ; מרוק אופקי פנים וחוץ; חריתת פסים אופקית בפנים הכלי
16	קערה	213	2084/1	חום כהה עם חצצים שחורים ולבנים
17	קערה	220	2103/1	חום כהה עם חצצים שחורים ולבנים
18	קערה	204	2076/1	חום־כתום עם חצצים שחורים ולבנים

(1982: Fig. 13:9); באר שבע, שכבות III–II (Aharoni 1973: Pl. 59:69); ותל בית מירסים, שכבה A (Albright 1943: Pl. 20:3).

מבנה המגורים

הקירמיקה ממבנה זה נמצאה בשכבת האפר שנחשפה בכל המרחבים, במתקנים שבמרחב המרכזי ובמפולות האבן וחומר הלבנים שהתגלתו מעל הרצפה. הממצא כולל כלי שולחן (26% מכלי החרס שהתגלו במבנה) וכלי אגירה ובהם קערות וקדרות, כלי בישול, כלים קטנים, קנקנים ופערורים.

קערות מעוגלות.— נמצאו ארבעה סוגים של קערות מעוגלות:

(1) קערה מעוגלת עם שפה מעובה (איור 10:14). כלים דומים נמצאו באשדוד שטח G, שכבות VI–IX (Dothan and Porath 1993: Fig. 11:6); באר שבע שכבות III–II (Aharoni 1973: Pls. 59:38; 72:10); בית אריה (ריקלין תשנ״ז: איור 9:2); לכיש שכבות III–II (Tufnel 1953: Pl. 98:557; Zimhoni 1990: Fig. 3:6); תל עיטון (Zimhoni 1985: Figs. 1:2; 5:1, 2; 7:6); ותל שרע, שכבה D-6 (אורן תשנ״ב: איור 10:3).

(2) קערה מעוגלת עם שפת מדף נטויה פנימה (איור 10:15). כלים דומים נתגלו בלכיש, שכבות III–II (Tufnel 1953: Pls. 98:581; 100:608; Zimhoni 1990: Fig. 3:22) ובתל עיטון (Zimhoni 1985: Figs. 1:6; 5:4).

(3) קערה מעוגלת עם שפה מעובה, נטויה פנימה (איור 10:16). קערות דומות נמצאו בבאר שבע, שכבות III–II (Aharoni 1973: Pl. 59:54, 55), ובתל עיטון (Zimhoni 1985: Fig. 4:9).

(4) קערה מעוגלת עם שפת מדף נטויה חוצה (איור 10:17). סוג זה של קערות נמצא גם בצפון הארץ (עמירן תשל״א: 247, לוח 64:17). כלים דומים נמצאו באבו א־טווין (Mazar 1982: Fig. 13:11); באר שבע, שכבות III–II (Aharoni 1973: Figs. 59:59; 64:5; 68:1; 69:6; 71:10; 72:4); בית אריה (ריקלין תשנ״ז: איור 9:9); תל עיטון (Zimhoni 1985: Figs. 1:5, 3:8; 4:8, 10; 5:6, 7); ותל בית מירסים, שכבה A (Albright 1943: Pls. 20:5, 11; 22:2; 23:1). כמות

טיפוסי הקערות המעוגלות היא 12% ממכלול כלי החרס במבנה.

קערות מפושקות.— קערה עדינה עם שפה חריפה ודופן מפושקת (איור 10:18). כלים דומים נמצאו בבאר שבע, שכבות III–II (Aharoni 1973: Pl. 59:39–43); לכיש, שכבות III–II (Tufnel 1953: Pl. 98:576; Zimhoni 1990: Fig. 3:1–4); תל עיטון (Zimhoni 1985: Fig. 1:1); ותל בית מירסים, שכבה A (Albright 1943: Pls. 24:16, 18, 20; 25:18). כמות מופעיו של טיפוס זה היא 2% מכלל הכלים שהתגלו במבנה.

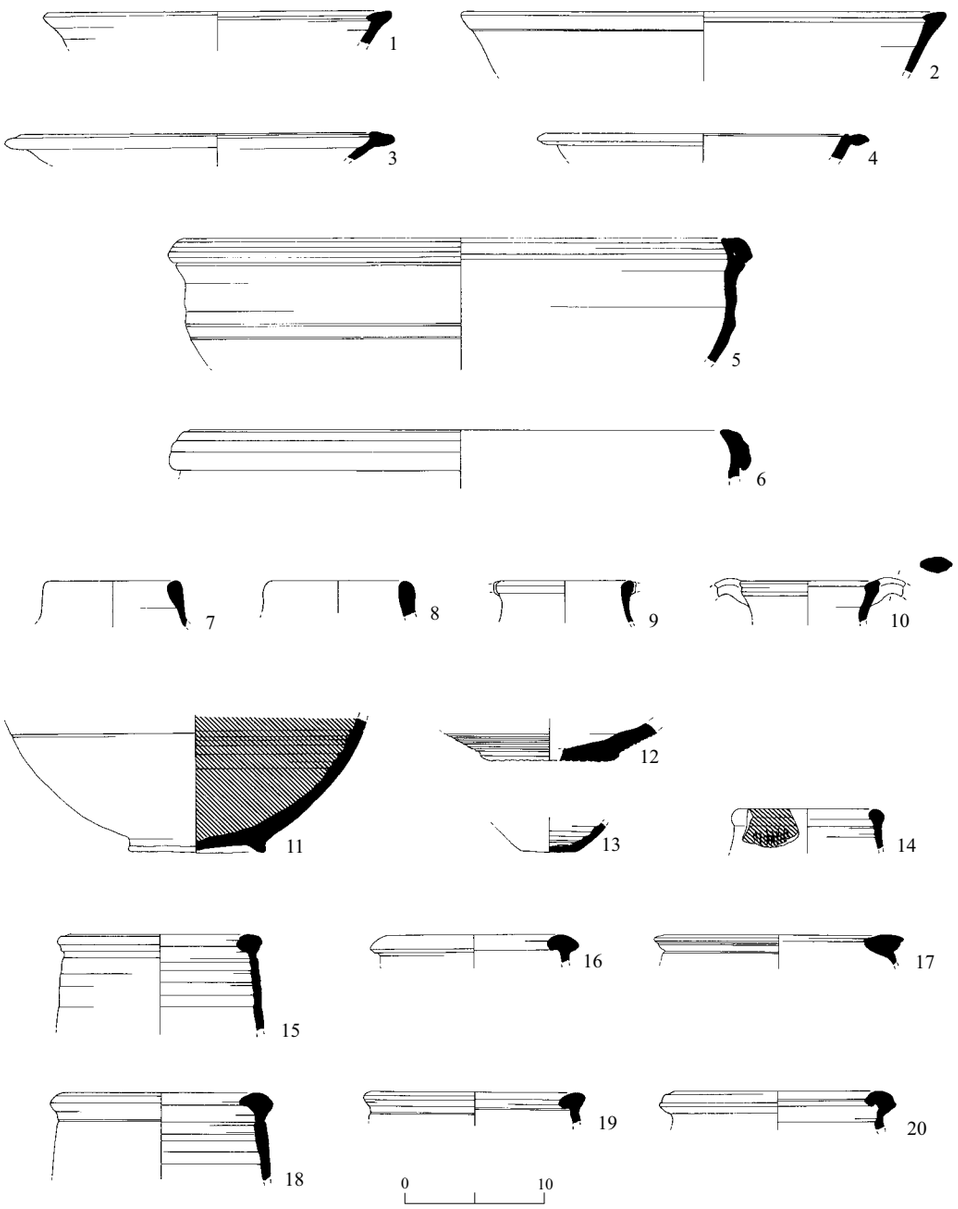

איור 11. כלי חרס ממבנה המגורים.

◀ איור 11

מס׳	הכלי	לוקוס	מס׳ סל	תיאור החומר
1	קערה	200	2000/1	חום בהיר, שרידי חיפוי שחור בפנים הכלי עם חצצים לבנים
2	קערה	204	2048/1	חום כהה עם חצצים אפורים
3	קערה	200	2000/2	חום בהיר עם חצצים שחורים; שרידי חיפוי שחור בפנים הכלי
4	קערה	205	2001/1	חום בהיר
5	קדרה	215	2095/2	חום־אפור עקב צריפת יתר עם חצצים אפורים ולבנים
6	קדרה	221	2099/1	חום־אדמדם עם חצצים אפורים ולבנים; שרידי חיפוי אדום בפנים הכלי
7	קנקן	200	2000/3	חום כהה
8	קנקן	200	2000/4	חום כהה עם חצצים אפורים
9	סיר בישול	208	2033/1	ירקרק בהיר עם חצצים לבנים
10	סיר בישול	210	2054/1	חום כהה עם חצצים אפורים; ליבה כהה עקב צריפה לקויה
11	בסיס	215	2074/1	חום־אדמדם עם חצצים אפורים ולבנים; חיפוי אדום בפנים הכלי
12	בסיס	215	2095/3	חום כהה עם חצצים אפורים ולבנים
13	בסיס	203	2024/1	חום כהה עם חצצים אפורים ולבנים
14	פערור	213	2072/1	חום כהה; חיפוי אדום כהה בדופן החיצונית עם מרוק אנכי
15	פערור	210	2054/2	חום כהה עם חצצים שחורים ולבנים
16	פערור	205	2050/1	חום כהה עם חצצים לבנים
17	פערור	205	2001/2	חום בהיר עם חצצים לבנים
18	פערור	210	2057/1	חום כהה עם חצצים שחורים ולבנים
19	פערור	210	2054/3	חום כהה עם חצצים שחורים ולבנים
20	פערור	200	2000/5	חום כהה עם חצצים שחורים

קערות עם שפה חריפה מקופלת פנימה ודופן מפושקת (איור 11:1, 2).— כלים דומים נמצאו באשדוד שטח M, שכבות XI–VI (Dothan and Porath 1982: Fig. 13:9, 10), ובבאר שבע, שכבות III–II (Aharoni 1973: Pl. 55:7). כלים אלה שייכים למסורת קירמית קדומה ומקדימים את תיארוך המבנה לאמצע תקופת הברזל 2ב׳. טיפוס זה הוא 4% מכלי החרס שהתגלו במבנה.

קערה שטוחה עם שפת מדף (איור 11:3).— כלים דומים נמצאו באבו א־טווין (Mazar 1982: Fig. 13:9, 10); אשדוד שטח M, שכבות XI–VI (Dothan and Porath 1982: Fig. 10:10); באר שבע, שכבות III–II (Aharoni 1973: Pl. 74:2); לכיש, שכבות III–II (Tufnel 1953: Pl. 98:585); ותל עיטון (Zimhoni 1985: Figs. 4:7; 5:10). טיפוס זה הוא 2% מכלי החרס שהתגלו במבנה.

קערה עם שפת מדף ודופן מפושקת (איור 11:4).— כלים דומים לה נמצאו באבו א־טווין (Mazar 1982: Fig.13:12); אשדוד שטח M, שכבות XI–VI (Dothan and Porath 1982: Pl. 20:16); בית אריה (ריקלין תשנ״ז: איור 11:9); ותל בית מירסים, שכבה A (Albright 1943: Pl. 21:15). טיפוס זה הוא 2% מכלל הטיפוסים במבנה. כל הקערות המפושקות הן 10% מכלל הטיפוסים במבנה.

קדרות.— לקדרות שהתגלו שפה מעובה נטויה פנימה ומקופלת חוצה ודופן מזווה (איור 11:5, 6). כלים דומים נמצאו באבו א־טווין (Mazar 1982: Fig. 13:14, 17, 19); אשדוד שטח G, שכבות XI–VI (Dothan and Porath 1993: Fig. 11:15); לכיש, שכבות III–II (Tufnel 1953: Pls. 80:86; 101:643, 645); ותל עיטון (Zimhoni 1985: Fig. 1:12). הקדרות הן 2% מכלל הכלים במבנה.

קנקנים.— באתר התגלו מעט שברים של כלים מטיפוס קנקני ׳למלך׳ האופייניים לתקופת הברזל 2ב׳–ג׳, עם שפה מעובה וצוואר חרוטי (איור 11:7, 8). לא נמצאו באתר ידיות חתומות. כלים דומים

מוכרים מאבו א־טווין (Mazar 1982: Fig. 14:19); אשדוד שטח G, שכבות XI–VI (Dothan and Porath 1993: Fig. 16:2); באר שבע, שכבות III–II (Aharoni 1973: Pl. 57:8–16); בית אריה (ריקלין תשנ״ז: איורים 7:11; 10:12); לכיש, שכבות III–II (Tufnel 1953: Pl. 96:515); ערד, שכבה XI (Herzog et al. 1984: Figs. 13:1, 2; 19:1); ותל עיטון (Zimhoni 1985: Figs. 2:10; 6:6–10). קנקנים אלה הם 4% מכלל הכלים במבנה.

סירי בישול (איור 11: 9, 10).— סירי הבישול שהתגלו הם מטיפוס הסיר העמוק שהתפתח החל מהמאה הח׳ לפסה״נ (עמירן תשל״א:277, לוח 76:15–17). לסיר שפה עם חריצים אופקיים בדופן החיצונית, שתי ידיות משוכות מהשפה אל הכתף, צוואר צר ודופן מעובה, מעוגלת או שטוחה. כלים דומים נמצאו בבאר שבע, שכבות III–II (Aharoni 1973: Pls. 56:14, 16; 61:89, 90; 68:3); לכיש, שכבות III–II (Zimhoni 1990: Fig. 5:8, 9); ותל בית מירסים, שכבה A (Albright 1943: Pl. 19:5–17). סוג זה של סירי בישול הוא 6% מכלל הכלים במבנה. כיוון שזהו הטיפוס היחיד של סירי הבישול באתר, התיארוך שלו למאה הח׳ לפסה״נ משפיע על תיארוך המבנה כולו.

בסיסים (איור 11:11–13).— טיפוסי הבסיסים שהתגלו במבנה הם בסיסי טבעת ודיסקוס השייכים לקערות ולקדרות שהוצגו לעיל.

קנקני פערור (איור 11:14–20).— קנקני הפערור הם 38% מהכלים במבנה, כנראה בשל הקרבה של מבנה המגורים למבנה האחסון. לכלים שפיות מעובות, נטויות או מקופלות פנימה (ר׳ לעיל).

פכיות.— במבנה התגלו שני טיפוסים של פכיות האופייניות לתקופת הברזל 2ב–ג. הטיפוס הראשון הוא פכית דלייה (איור 12:1) עם צוואר מחורץ אופקית (לשבר שהתגלה חסרה הידית האופיינית). טיפוס זה אופייני לתקופת הברזל 2ב–ג והוא נמצא בבית אריה (ריקלין תשנ״ז: איור 12:18); לכיש, שכבות III–II (Tufnel 1953: Pl. 103:674); ערד (Herzog et al. 1984); ותל בית מירסים (Albright 1943: Pl. 57:15). הטיפוס השני הוא פכית שחורה ממורקת (איור 12:2, 3) עם שפה מעובה, ידית מעוגלת משוכה מהצוואר אל הכתף, צוואר חרוטי, גוף מעוגל עד סגלגל ובסיס מעוגל. כלים דומים נתגלו באשדוד שטח M, שכבות XI–VI (Dothan and Porath 1982: Fig. 21:5); אשדוד שטח G, שכבות XI–VI (Dothan and Porath 1993: Fig.

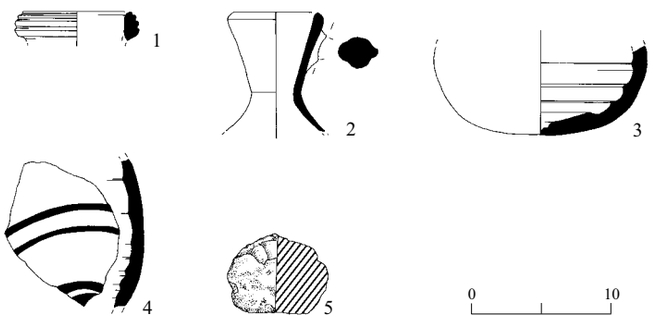

איור 12. פכיות (1–3), שבר גוף (4) ומקבת צור (5) ממבנה המגורים.

מס׳	הכלי	לוקוס	מס׳ סל	תיאור החומר
1	פכית	220	2103/2	חום כהה עם חצצים לבנים
2	פכית	204	2007/1	אפור בהיר עם חיפוי שחור מבחוץ מפולם היטב
3	בסיס של פכית	204	2076/1	אפור עם חיפוי שחור ממורק מבחוץ צילוע בפנים הכלי
4	שבר גוף מעוטר	219	2094/1	חום אדום עם חצצים שחורים עיטור פסים שחורים על דופן הכלי
5	מקבת	221	2099/2	אבן צור

10:8); **באר שבע, שכבות** III–II (Aharoni 1973: Pls. 62:24; 66:15–17); **בית אריה** (ריקלין תשנ״ז: איור 22:12); **לכיש, שכבות** III–II (Tufnel 1953: Pl. 103:669); **ערד** (Herzog et al. 1984); **ותל שרע, שכבה** D-6 (אורן תשנ״ב: איור 10:10). הפכיות הן 6% מהכלים שהתגלו במבנה, והן מתארכות את שיא השימוש במבנה למאה הח׳ לפסה״נ.

שבר גוף מעוטר (איור 4:12).— התגלה שבר גוף יחיד, מעוטר בפסים שחורים על חומר חום–אדום. העיטור נדיר אך ידוע בתקופה, ר׳ ערד, שכבה XI (אהרוני תשמ״א: ציור 4:10, 5).

מקבת עשויה ור (איור 5:12).— מקבת עשויה אבן צור נמצאה במתקן סמוך לפתח המבנה. נראה כי שימשה לעבודה בבית.

סיכום

באתר נחשפו שני מבנים סמוכים זה לזה. ממבנה האחסון המערבי שרד מרחב אחד. סמוך לו התגלו שרידים של בית יוצר, פסולת יוצר וגושי חומר יבשים. המבנה המזרחי הוא בית מגורים מטיפוס ארבעת המרחבים עם חצר בחזית. עובי קירותיו החיצוניים וגרם המדרגות שנחשף סמוך לפתחו מלמדים כי היו למבנה שתי קומות, העליונה נבנתה כנראה מלבני בוץ.

כלי החרס שנתגלו במבנה האחסון כוללים 86.5% קנקני פערור ו־13.5% כלים אחרים. מתוך כך אפשר להניח כי המבנה שימש לאחסון. במבנה המגורים נמצאו קערות, קדרות, סירי בישול ופכיות שהם 58% מהכלים. 42% מהכלים הנותרים הם קנקנים וקנקני פערור. חלוקה זו מתאימה למבנה מגורים.

בית מגורים ומחסן הם מכלול אופייני לפריפריה החקלאית של דרום יהודה בתקופת הברזל. הארכיטקטורה באתר ומגוון כלי החרס שנתגלו מביאים אותנו לתארך את המבנים למאה הח׳ לפסה״נ, כנראה עד לכיבוש סנחריב בשנת 701 לפסה״נ.

הערות

[1] החפירה (הרשאה מס׳ A-2407) נערכה מטעם רשות העתיקות בניהולם של עודד פדר ונמרוד נגב. השתתפו: יוגב לביא (צילום), ישראל וטקין ואולגה סטאר (מדידות), חיים לביא (מנהלה), שולה לביא (רפאות) ויוכבד כסבי (ציור ממצא). החפירה התבצעה במימון משרד השיכון, לקראת בניית שכונת מגורים במקום.

[2] תודה לאנתרופולוג רשות העתיקות, יוסי נגר. בקברים התגלו שלדים של שתי נשים בגילאים 20–30 ו־30–40 וארבעה ילדים בגילאים שנה, שנתיים, שש ושבע. השלדים הונחו על צדם הימני, ראשם פונה לכיוון מערב. כמו כן נמצא צמיד זכוכית מודרני.

הפניות

אורן א׳ תשנ״ב. ״לבנים נפלו וגזית נבנה״: אדריכלות גזית במערב הנגב בתקופת הברזל. **אר ישראל** כג:95–105.

אהרוני מ׳ תשמ״א. דו״ח קרמי פרלימינארי על שכבות 11–12 במצודת ערד. **אר ישראל** טו:181–205.

הרצוג ז׳ תשמ״ז. מבנים מנהליים בתקופת הברזל. בתוך ח׳ כצנשטיין, עורכת. **האדריכלות באר ישראל בימי קדם**. ירושלים. עמ׳ 189–194.

ידין י׳, אהרוני י׳, דונאייבסקי ע׳, דותן ט׳, עמירן ר׳, פרו ג׳ 1960. **חור II: פרשת החפירות בעונה השנייה (1956)**. ירושלים.

נצר א׳ תשמ״ז. בתי המגורים בתקופת הברזל. בתוך ח׳ כצנשטיין, עורכת. **האדריכלות באר ישראל בימי קדם**. ירושלים. עמ׳ 165–172.

עמירן תשל״א. **הקרמיקה הקדומה של אר ישראל**. ירושלים.

ריקלין ש׳ תשנ״ז. אתר מתקופת הברזל ה־ב׳ באתר בית אריה. **עתיקות** 32:7–20.

Aharoni M. 1973. *Beer-Sheva* I: *Excavations at Tel Beer-Sheva, 1969–1971 Seasons*. Tel Aviv.

Albright W.F. 1932. The *Excavation of Tell Beit Mirsim in Palestine* I: *The Pottery of the First Three Campaigns* (AASOR 12). New Haven.

Albright W.F. 1943. *Excavation of Tell Beit Mirsim* III: *The Iron Age* (AASOR 21–22). New Haven.

Dothan M. and Porath Y. 1982. *Ashdod* IV: *Excavation of Area M, The Fortifications of the Lower City* (*'Atiqot* [*ES*] 15). Jerusalem.

Dothan M. and Porath Y. 1993. *Ashdod* V: *Excavation of Area G, The Forth–Sixth Seasons of Excavations 1968–1970* (*'Atiqot* 23). Jerusalem.

Herzog Z., Aharoni M., Rainey A.F. and Moshkovitz S. 1984. The Israelite Fortress at Arad. *BASOR* 254:1–34.

Mazar A. 1982. Iron Age Fortresses in the Judaean Hills. *PEQ* 114:87–109.

Tufnel O. 1953. *Lachish* III: *The Iron Age*. London.

Wood B.G. 1990. *The Sociology of Pottery in Ancient Palestine*. Sheffield.

Zimhoni O. 1985. The Iron Age Pottery of Tell-Eton and Its Relation to the Lachish, Tell Beit-Mirsim and Arad Assemblages. *Tel Aviv* 12:63–90.

Zimhoni O. 1990. Two Ceramic Assemblages from Lachish, Levels III and II. *Tel Aviv* 17:3–4.

SUMMARIES OF THE HEBREW SECTION

Be'er Sheva', Ramot Neighborhood, Site 49

Oded Feder and Nimrod Negev
(Pp. 1–14)

In December 1995 and January 1996 a salvage excavation was conducted at Site 49 in the Ramot neighborhood of Be'er Sheva'. The site, located on the southern spur of the Goral Hills (Fig. 1; map ref. NIG 18069/57670, OIG 13069/07670; 315 m above sea level), overlooks the Be'er Sheva' Valley. In the excavation two structures were discovered, consisting of a dwelling and an adjacent storage building dating to Iron Age IIB–C (eighth century BCE to the time of Sennacherib's conquest in 701 BCE).

The Storage Building (Plan 1; Fig. 2)
An elongated structure (length 12 m, width 5.5 m) was uncovered; most of the remains were washed away because of the structure's location on a hilltop. The structure is oriented east–west and survived to a maximum height of three courses. In the structure, a layer of collapse was discovered overlying an ash layer which abutted the walls of the building. Production waste and numerous fragments of holemouth jars (Fig. 9) were found in the ash.

In the northeastern part of the site a limestone-built wall (W7; Fig. 3), a concentration of production waste and lumps of dry clay were exposed. These are probably the remains of a workshop or pottery kiln whose debris was discovered inside the building, and also incorporated in the construction of the floor of the building. The ceramic artifacts included primarily holemouth jars, which constitute 86.5% of the finds.

The large quantity of holemouth jars indicates that the building was used for storage and that a small pottery workshop was located alongside it.

The Residential Dwelling (Plan 2; Fig. 4)
The building, which is a four-room house, is located c. 40 m east of the storage building. Its opening faces east, and is fronted by a courtyard (width 12.5 m). The walls of the building are made of limestone, built of two stone faces, the outer one dressed, and a fill in between them. A partition wall incorporates stone columns spaced at c. 1 m intervals. A large stone basin was found in secondary use in the construction of W31 (Fig. 5). A stone pavement was discovered in the building's opening (width 1 m; L203; Fig. 6). South of the opening is a staircase, leading to a second story (Fig. 7), and to the north of the staicase a square surface (W27) was unearthed, which was probably used as a working surface or an elevated storage area.

The floor of the main room (L221; width c. 2.5 m) is made of ash and tamped light gray chalk. Four hearths were discovered in the floor, three of them dug into the ground and one built of stones arranged in a circle (see Fig. 4). On the western side of the building, remains of a plaster floor (L204) were exposed at a level higher than that of the tamped ash floor. The floors of the northern and southern rooms (L214, L219; max. width 2 m) are made of large fieldstones (Fig. 8). A lump of production waste was

found incorporated in the floor of the southern room. Firmly pounded mud with a rounded-off surface was used to connect the fieldstone pavements with the walls. The fieldstones were covered with a layer of tamped ash. The fourth room (the western room) was severely damaged by erosion. The only evidence of this room is W33, which was partly preserved and apparently continued to the west.

The ceramic finds included tableware, among them bowls and kraters, cooking vessels, and small vessels, which constitute 58% of all the vessels discovered in this building, jars, which are 4% of the vessels, and holemouths which are 38% of the vessels (Figs. 10, 11).

We believe this structure served as a large residential dwelling during Iron IIB–C. Its dimensions were determined due to its location in an open area.

Four apparently modern graves were excavated in the northern part of the building. Three of the graves were dug into W20 and another grave penetrated the floor of the northern room (L214).

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Location map.
Fig. 2. Storage building, W2, looking east.
Plan 1. The storage building.
Fig. 3. Storage building, W7, looking west.
Plan 2. The dwelling.
Fig. 4. Dwelling, looking west.
Fig. 5. Stone basin incorporated in secondary use in the wall.
Fig. 6. The opening to the dwelling (L203), looking west.
Fig. 7. The staircase west of W21, looking east.
Fig. 8. Locus 219, looking east.
Fig. 9. Holemouth jars from the storage building.
Fig. 10. Pottery from the storage building (1–13) and the dwelling (14–18).
Fig. 11. Pottery from the dwelling.
Fig. 12. Juglets (1–3), a body fragment (4), and a flint mallet (5) from the dwelling.